

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه یزد
دانشکده معماری و هنر
گروه معماری

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
معماری

طراحی واحد همسایگی در اصفهان (با رویکرد خلوت)

استاد راهنما: دکتر علی اکبر کوششگران

استاد مشاور: دکتر محمود رازجویان

پژوهش و نگارش: بهزاد محمدرجیبی

شهریور ماه 1391

تقدیم به:

مهربانم مادرم

و

پناهم پدرم

سپاس و تشکر

حمد و سپاس تو را که بی مدد تو هیچ بودم و با تو همه. در آغاز تو را خواندم و از تو یاری خواستم و در پایان نیز ستایش تنها لایق توست و عجز از آن من. پس می ستایمت که در پی این مسیر چون همیشه دستانم را رها نکردی و به یاری تو برخاستم و قبل از هر برخاستنی بر آن شدم تا

دستان گرم مادرم را ببوسم که نخستین تکیه گاه برای ایستادنم بود.
در مقابل قامت پدرم سر بر زمین بسایم تا بداند که بی حضورش هیچ بودم.
و همواره مدیون اساتیدی خواهم بود که از ابتدای راه تاکنون بی شائبه یاریم نمودند و صادقانه راهنمای دلسوزی برایم بودند؛ به ویژه استاد راهنمای عزیزم جناب آقای دکتر کوششگران و استاد مشاور گرانمایه ام جناب آقای دکتر رازجویان.

چکیده

انسان امروزی که در جهانی آشفته و پر هرج و مرج زندگی می کند، نیازمند دستیابی به شیوه‌هایی است که پاسخگوی فشارهای زمانه بوده و محیطی امن و مطلوب را به وجود آورد. بنابراین دستیابی به مکانی آرام و مصون از تراحم‌های محیط، برای زیستن در کنار یکدیگر در واحدی با نام خانه و همسایگی، و آن هم در کلان‌شهری شلوغ و پر ازدحام چون اصفهان، می‌تواند به عنوان ضرورتی عاجل مطرح گردد که نیاز به پژوهش حاضر راجع به مفهوم خلوت و روابط آن با محیط مصنوع را دیکته میکند.

خلوت، که به مثابه مرز میان افراد است، ماهیتی دیالکتیک دارد. به زبان دیگر، جدایی از دیگران، یا برقراری تماس با آنها، هر یک در یک مرحله زمانی غالب است. افراط و یا تفریط در این مفهوم منجر به ایجاد پدیده‌های نامطلوب ازدحام یا انزوا خواهد شد. بنابراین چگونگی برقراری توازن میان خواست ساکنین از خلوت مورد نیاز ایشان برای برقراری درجاتی از برخوردها و یاری خواستن‌ها در معماری و بالاخص در محیط خانه و همسایگی مسئله‌ای است که در پژوهش حاضر در پی پاسخ به آن هستیم.

به نظر می‌رسد که با تفکیک درجات خلوت در محیط خانه و همسایگی به سه مرحله تبیین خلوت، تقسیم خلوت و تخصیص خلوت و همچنین با تفکیک مرحله تخصیص خلوت به درجات سه گانه خلوت فردی، خلوت گروهی و خلوت همگانی، می‌توان کاربران را در دستیابی به سطح خلوت مطلوبشان یاری رساند. همچنین با استمداد به راهکارهای معمارانه مستخرج از ابعاد گوناگون مفهوم خلوت - کالبدی، عملکردی، ادراکی و روانی، فرهنگی، اجتماعی - می‌توان به طور مشخص به خلق محیط‌هایی تأثیرپذیر دست یافت که با تمایلات متغیر افراد به تماس داشتن یا نداشتن با دیگران سازگار باشد.

در این راه از منابع و ادبیات عام معماری و کتب موجود در زمینه رویکرد پژوهش و مسائل مربوط به آن بهره گرفته شده و با تحلیل همه جانبه مسئله سعی در درک و برگردان این مفهوم روانی و رفتاری به دنیای مصنوع (فیزیکی) گردیده است.

واژگان کلیدی: خلوت، تبیین خلوت، تقسیم خلوت، تخصیص خلوت، خانه، واحد همسایگی

فهرست مطالب

عنوان صفحه

سرای نخست: چارچوب پژوهش

- 1-1 پیشگفتار..... 3
- 2-1 تعریف مسئله 5
- 3-1 اهداف پژوهش 5
- 4-1 سئوالات پژوهش 6
- 5-1 فرضیه پژوهش 6
- 6-1 ضرورت پژوهش 7
- 7-1 پیشینه پژوهش 7
- 8-1 روش پژوهش 8

سرای دوم: محیط و رفتار اجتماعی

- 1-2 درآمد سخن 13
- 2-2 انسان و محیط 14
- 3-2 رفتار اجتماعی 24
- 1-3-2 خلوت 24
- 2-3-2 فضای شخصی 45
- 3-3-2 قلمرو 57
- 4-3-2 ازدحام 70
- 4-2 تأثیر رفتار اجتماعی بر طراحی محیط 77
- 5-2 برآیند سخن 82

سرای سوم: خانه و همسایگی

- 1-3 درآمد سخن 85
- 2-3 خانه 86

86.....	1-2-3 خانه و خانواده.....
92.....	2-2-3 خانه و رفتار اجتماعی.....
105.....	3-3 واحد همسایگی.....
105.....	1-3-3 همسایه و همسایگی.....
110.....	2-3-3 واحد همسایگی و رفتار اجتماعی.....
122.....	4-3 برآیند سخن.....

سرای چهارم: شناخت بستر طرح

125.....	1-4 درآمد سخن.....
126.....	2-4 اصفهان.....
130.....	3-4 معرفی سایت.....
137.....	4-4 تحلیل سایت.....
140.....	5-4 برآیند سخن.....

سرای پنجم: رهنمودهای طراحی

143.....	1-5 درآمد سخن.....
144.....	2-5 ابعاد و شاخص ها.....
145.....	3-5 تعریف شاخص ها.....
151.....	4-5 رهنمودهای طراحی.....
179.....	5-5 برآیند سخن.....

سرای ششم: معرفی و ارائه طرح

	1-6 برنامه فیزیکی طرح.....
	2-6 معرفی طرح.....
	پیوست.....
185.....	فهرست منابع و مآخذ.....

فهرست تفصیلی مطالب

عنوان صفحه

سرای نخست: چارچوب پژوهش

- 1-1 پیشگفتار..... 3
- 2-1 تعریف مسئله 5
- 3-1 اهداف پژوهش 5
- 4-1 سئوالات پژوهش 6
- 5-1 فرضیه پژوهش 6
- 6-1 ضرورت پژوهش 7
- 7-1 پیشینه پژوهش 7
- 8-1 روش پژوهش 8

سرای دوم: محیط و رفتار اجتماعی

- 1-2 درآمد سخن 13
- 2-2 انسان و محیط 14
- 1-2-2 انسان 14
- 2-2-2 نیازهای انسان 14
- 3-2-2 محیط 16
- 4-2-2 انسان و محیط 17
- 5-2-2 رفتار و محیط 18
- 6-2-2 الگوهای انسانی در حوزه رفتار و محیط 21
- 3-2 رفتار اجتماعی 24
- 1-3-2 خلوت 24
- 1-1-3-2 ماهیت و معنای خلوت 25
- 2-1-3-2 چند رویکرد نظری بر مفهوم خلوت 26

- 29.....تحلیل مفهومی خلوت 3-1-3-2
- 29.....واحد‌های اجتماعی نیازمند خلوت..... 1-3-1-3-2
- 30..... ماهیت دیالکتیکی خلوت 2-3-1-3-2
- 30..... ماهیت بهینه‌ساز خلوت 3-3-1-3-2
- 31..... خلوت به مثابه فرآیند تنظیم مرزها 4-3-1-3-2
- 31..... چند فرآیند تنظیم مرزها 5-3-1-3-2
- 32..... خلوت و رفتار انسانی 4-1-3-2
- 34..... سازو کارهای خلوت..... 5-1-3-2
- 35..... سازو کارهای کلامی خلوت 1-5-1-3-2
- 36..... ساز و کارهای غیرکلامی خلوت..... 2-5-1-3-2
- 37..... ساز و کارهای محیطی خلوت..... 3-5-1-3-2
- 39..... سازو کارهای فرهنگی نظارت بر خلوت..... 4-5-1-3-2
- 40..... نظارت پویا بر خلوت 6-1-3-2
- 41..... کارکردهای خلوت..... 7-1-3-2
- 41..... کارکردهای میان فردی خلوت 1-7-1-3-2
- 42..... کنش متقابل فرد با دیگران..... 2-7-1-3-2
- 43..... هویت فردی 3-7-1-3-2
- 44..... خلوت در اسلام..... 8-1-3-2
- 45..... فضای شخصی..... 2-3-2
- 45..... ماهیت و معنای فضای شخصی 1-2-3-2
- 47..... ابعاد فضای شخصی 2-2-3-2
- 52..... تفاوت های فرهنگی در فضای شخصی 3-2-3-2
- 52..... شخصی و بین شخصی 4-2-3-2
- 53..... عوامل مرتبط با فضای شخصی 5-2-3-2

- 54.....1-5-2-3-2 عوامل فردی در فضای شخصی
- 54.....2-5-2-3-2 سن و فرآیندهای رشد
- 54.....3-5-2-3-2 عوامل شخصیتی
- 55.....4-5-2-3-2 تفاوت های جنسی
- 55.....5-5-2-3-2 عوامل فرهنگی
- 56.....6-2-3-2 روابط افراد و فضای شخصی
- 56.....7-2-3-2 تعیین کننده های موقعیتی فضای شخصی
- 57.....8-2-3-2 شخصی سازی و فضای شخصی شده
- 57.....3-3-2 قلمرو
- 58.....1-3-3-2 ماهیت و معنای قلمرو
- 60.....1-1-3-3-2 عملکرد قلمرو
- 61.....2-1-3-3-2 انواع قلمرو
- 65.....2-3-3-2 تجاوز به قلمرو
- 66.....3-3-3-2 واکنش به تجاوز به قلمرو
- 67.....4-3-3-2 رفتار قلمروی سازوکاری برای نظارت بر روابط اجتماعی
- 68.....5-3-3-2 راهبردهایی برای کنترل قلمرو
- 68.....1-5-3-3-2 فضاهای قابل دفاع
- 69.....2-5-3-3-2 مرزها به عنوان ابزاری برای تفکیک فضا و برقراری ارتباطات
- 70.....4-3-2 ازدحام
- 71.....1-4-3-2 ماهیت و معنای ازدحام
- 72.....2-4-3-2 وجه تمایز ازدحام و تراکم
- 74.....3-4-3-2 انواع تراکم
- 75.....4-4-3-2 الگوی ازدحام
- 76.....5-4-3-2 ویژگی های وابسته به الگو

- 77..... 4-2 تأثیر رفتار اجتماعی بر طراحی محیط
- 77..... 1-4-2 نقش خلوت در طراحی محیط
- 79..... 2-4-2 نقش فضای شخصی در طراحی محیط
- 80..... 3-4-2 نقش قلمرو در طراحی محیط
- 82..... 5-2 برآیند سخن

سرای سوم: خانه و همسایگی

- 85..... 1-3 درآمد سخن
- 86..... 2-3 خانه
- 86..... 1-2-3 خانه و خانواده
- 89..... 1-1-2-3 مشخصه خانه
- 90..... 2-1-2-3 ویژگی های کیفی خانه مطلوب
- 92..... 2-2-3 خانه و رفتار اجتماعی
- 92..... 1-2-2-3 خانه نماد حریم خصوصی
- 94..... 2-2-2-3 فضای صمیمی خانه
- 96..... 3-2-2-3 خانه و خلوت
- 98..... 4-2-2-3 لزوم خلوت در خانه در آیین اسلام
- 98..... 5-2-2-3 تفکیک درجات خلوت در خانه
- 99..... 1-5-2-2-3 تبیین خلوت: ورودی خانه
- 101..... 2-5-2-2-3 تقسیم خلوت: فضای مرکزی خانه
- 101..... 3-5-2-2-3 تخصیص خلوت: فضاهای خصوصی خانه
- 102..... 6-2-2-3 الگوی رعایت خلوت در خانه های ایرانی
- 105..... 3-3 واحد همسایگی
- 105..... 1-3-3 همسایه و همسایگی

- 106..... 1-1-3-3 همسایگی در اسلام
- 108..... 2-1-3-3 تعریف واحد همسایگی
- 109..... 3-1-3-3 سابقه واحد همسایگی در ایران
- 110..... 2-3-3 واحد همسایگی و رفتار اجتماعی
- 110..... 1-2-3-3 عوامل انسانی محیطی مؤثر در طراحی واحد همسایگی
- 114..... 2-2-3-3 تعامل اجتماعی در همسایگی
- 116..... 3-2-3-3 واحد همسایگی و خلوت
- 119..... 4-2-3-3 دیدگاه اسلام در مورد خلوت در همسایگی
- 122..... 4-3 برآیند سخن

سرای چهارم: شناخت بستر طرح

- 125..... 1-4 درآمد سخن
- 126..... 2-4 اصفهان
- 130..... 3-4 معرفی سایت
- 132..... 1-3-4 ویژگی های طبیعی
- 132..... 2-3-4 ویژگی های اقلیمی
- 133..... 1-2-3-4 بارندگی
- 133..... 2-2-3-4 دما
- 134..... 3-2-3-4 رطوبت
- 134..... 4-2-3-4 وضعیت بادها
- 134..... 5-2-3-4 توپوگرافی و شکل زمین
- 135..... 6-2-3-4 پوشش گیاهی
- 136..... 7-2-3-4 جریان آب های سطحی
- 137..... 3-3-4 دلایل انتخاب سایت
- 137..... 4-4 تحلیل سایت

140.....5-4 برآیند سخن.....

سرای پنجم: رهنمودهای طراحی

143.....1-5 درآمد سخن.....

144.....2-5 ابعاد و شاخص ها.....

145.....3-5 تعریف شاخص ها.....

145.....1-3-5 شاخص های کالبدی.....

145.....2-3-5 شاخص های عملکردی.....

147.....3-3-5 شاخص های ادراکی و روانی.....

149.....4-3-5 شاخص های اجتماعی.....

150.....5-3-5 شاخص های فرهنگی.....

151.....4-5 رهنمودهای طراحی.....

179.....5-5 برآیند سخن.....

سرای ششم: معرفی و ارائه طرح

.....1-6 برنامه فیزیکی طرح.....

.....2-6 معرفی طرح.....

.....1-2-6 مقیاس واحد همسایگی

.....1-2-6 مقیاس واحد مسکونی

پیوست

.....نقشه ها و مدارک طراحی.....

185.....فهرست منابع و مآخذ.....

فهرست جداول

عنوان صفحه

جدول 5-1: راهکارهای طراحانه به محوریت مفهوم خلوت.....

فهرست تصاویر

عنوان صفحه

- تصویر 1-2 سلسله مراتب نیازهای انسان آبراهام مازلو.....
- تصویر 2-2 نمودار روابط میان خلوت، فضای شخصی، قلمرو و ازدحام.....
- تصویر 2-3 ویژگی های دیالکتیکی و بهینه ساز خلوت، الف- خلوت به مثابه فرایندی دیالکتیکی
ب- خلوت به مثابه فرایندی بهینه ساز.....
- تصویر 2-4 کارکردهای خلوت و سازوکارهای نظارت بر خلوت.....
- تصویر 2-5 الگوی ازدحام.....
- تصویر 1-4 موقعیت سایت مورد نظر در شهر اصفهان.....
- تصویر 2-4 معرفی تصویری سایت.....
- تصویر 3-4 معرفی تصویری سایت.....
- تصویر 4-4 معرفی تصویری سایت.....
- تصویر 5-4 معرفی تصویری سایت.....
- تصویر 4-6 کاربری ها و پتانسیل های اطراف سایت.....
- تصویر 4-7 درجه بندی معابر و دسترسی های اطراف سایت.....
- تصویر 1-5 ابعاد و شاخص های مفهوم خلوت.....
- تصویر 1-6 جانمایی واحدهای مسکونی نسبت به خرد همسایگی ها و فضای باز مرکزی
- تصویر 2-6 تیپ بندی واحدهای مسکونی و ترکیب بندی حجمی آنها
- تصویر 3-6 تقسیم بندی واحدهای مسکونی مجموعه از لحاظ تعداد اتاق های شخصی
- تصویر 4-6 تقسیم بندی واحدهای مسکونی مجموعه به دو دسته تک واحدی و چند واحدی
- تصویر 5-6 تشریح انواع دسترسی های پیاده و سواره به واحدهای مسکونی و فضاهای همسایگی
- تصویر 6-6 الگوی پیشنهادی برای تحلیل مفهوم خلوت
- تصویر 6-7 تفکیک درجات خلوت در مقیاس واحد همسایگی
- تصویر 6-8 تفکیک اقسام خلوت در مقیاس واحد همسایگی